

UOT – 342.4

Maya Abdullayeva

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası

SOSIAL SİYASƏT VƏ ƏHALİNİN SOSIAL MÜDAFİƏSİ

Məqalədə hazırda Azərbaycan Respublikasında aparılan sosial siyasət və onun xalqın rifahının yaxşılaşmasını əks etdirən nəticələrindən bəhs olunur. Bu sahədə son illərdə qəbul edilmiş qanun və normativ aktlara münasibət bildirilir. Bu qanunların qəbulu zamanı beynəlxalq standartların nəzərə alınmasının vacibliyi qeyd olunur. Bildirilir ki, sosial siyasətə - demoqrafiya, əhalinin məşğulluğu, əmək bazarı, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və s. göstəricilər daxildir. İctimai təhlükəsizliyin təmin olunması, cinayətkarlığın aradan qaldırılması, ekologiyaın yaxşılaşdırılması, insan hüquqlarının təmin olunması da sosial göstəricilərə aiddir.

Sosial siyasət bütün ölkələrdə dövlət siyasətinin əsasını təşkil edir. Dövlətin sosial siyasətinin mahiyyəti – cəmiyyətin təbəqələri arasında münasibətlərin gözlənilməsindən ibarətdir.

Sosial siyasətə - demoqrafiya, əhalinin məşğulluğu, əmək bazarı, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və s. göstəricilər daxildir. İctimai təhlükəsizliyin təmin olunması, cinayətkarlığın aradan qaldırılması, ekologiyaın yaxşılaşdırılması, insan hüquqlarının təmin olunması da sosial göstəricilərə aiddir.

Sosial problemlərin həllində dövlətin rolu böyükdür və üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirir:

- Ölkədə qayda-qanunu formalaşdırmaq;
- Daxili və xarici təhlükəsizliyi təmin etmək;
- Sosial sahələri inkişaf etdirmək;
- Cəmiyyətin aztəminatlı üzvlərinin əmək hüququnu qorumaq, sosial müdafiəsini təmin etmək

[2].

Bu məsələlərin həlli əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, qiymət əmsalının stabilliyinin qorunmasına, məşğulluq səviyyəsinin təmin olunmasına və sosial təminat sisteminin ədalətli olmasına imkan verir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası – müstəqil dövlət olub, siyasətini vətəndaşların hərtərəfli inkişafına istiqamətləndirilmişdir [1].

Cəmiyyətin inkişafı üçün iqtisadi və sosial siyasətlər arasında bir bağlılıq vardır: iqtisadi siyasət insanların maddi və mənəvi həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, sosial siyasət isə əhalinin müxtəlif sosial tələbatının ödənilməsinə xidmət edir.

Dövlətin sosial siyasəti elə formalaşmışdır ki, o, öz kapitalına görə əhalinin gəlirlərinin artmasını təmin edir və əhalinin sosial müdafiəsi mexanizmini yaradır.

Azərbaycanda son dövrlərdən başlayaraq dövlət sosialyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsinə diqqət artmışdır. Təqaüdçülərin fərdi uçotunun aparılması, sosial sığorta fondlarının yaradılması, aztəminatlı ailələrin aşkara çıxarılması, ünvanlı sosial yardımların verilməsi, pensiyaların artırılması buna misaldır.

Sosial müdafiə - insanların yaşayış yerlərindən, dinindən, dilindən, milliyyətindən, yaşından asılı olmayaraq, onların sosial-iqtisadi hüquqlarının təminatı üzrə dövlətin həyata keçirdiyi siyasətdir. İnsanların hər şeydən əvvəl dövlətin himayəsinə ehtiyacı vardır.

Sosial müdafiə - həyat səviyyəsi sahəsində hüquq və zamanətlərin (əmək və istirahət hüquqları, uşaqların tərbiyəsi, ailə başçısını itirməyə, xəstəliyə, qocalığa görə sosial təminat hüquqları, işsizlikdən müdafiə, sağlamlığın mühafizəsi, təhsil, mənzil və s. hüquqlar) təmin olunması üzrə müvafiq dövlət siyasətidir.

Dövlətin sosial müdafiə resursları dövlət büdcəsindən, sığorta ödənişlərindən və xüsusi vəsaitlər hesabına formalaşır. Sosial müdafiənin aşağıdakı istiqamətləri vardır:

- Əhali gəlirlərinin indeksləşdirilməsi (əmək haqqı, pensiya, müavinətlər, təqaüdlər);
- Minimal standartlar və normativlərin köməyi ilə sosial sahələrin tənzimlənməsi (təhsil, səhiyyə, mənzil);
- İmtiyazların və güzəştlərin verilməsi (müharibə iştirakçıları, əlillər üçün pulsuz və güzəştli dərmanlar);

• Məcburi sosial sığorta (cəmiyyətin işləyən üzvlərinə aid edilir və bu prosesdə dövlət, sahibkar və işçi iştirak edir. Əsas vəzifəsi əmək haqqı və əmək qabiliyyətinin itirilməsi halında minimal həyat səviyyəsinin saxlanılmasıdır);

• Sosial təminat - əmək qabiliyyətini itirmiş şəxslərin (ahıl və qocalar, əlillər, ailə başçısını itirən uşaqlar) saxlanılmasına yönəldilmişdir [2].

Vətəndaşların əmək hüquqlarının qorunması, məşğulluq, əhalinin sosial müdafiəsi, əmək qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, işçilərin maddi, sosial, mənəvi tələbatlarının ödənilməsi ölkədə aparılan iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası prezidentinin 2009-cu il 14 aprel tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı”, 2008-ci il 15 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında “Yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişafı üzrə Dövlət proqramı” [3], 2007-ci il 15 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının məşğulluq strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Dövlət proqramları” (2007-2010-cu illər) əhalinin sosial rifahının gücləndirilməsinə, yoxsulluğun azaldılmasına, məşğulluğun artırılmasına, insan potensialının qorunmasına və inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

“Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının” (2006-2015-ci illər) 2006-2010-cu illəri əhatə edən birinci mərhələsinin icrası olaraq işsizlik səviyyəsinin azaldılmasına, əhali təbəqəsinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə nail olunmuş, əmək ehtiyatlarının keyfiyyətə yaxşılaşdırılması sahəsində müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının məşğulluq strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı əhalinin məşğulluğu sahəsində dövlət siyasətinin ardıcılığını təmin edərək, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 26 oktyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının (2006-2015-ci illər)” ikinci mərhələsinin reallaşdırılmasına yönəlmişdir. Adı çəkilən Dövlət Proqramlarının məqsəd və vəzifələrinin bir neçəsinin adını çəkmək yerinə düşərdi:

- ölkədə makroiqtisadi sabitlik, ədalətli rəqabət;
- neft ixracından əldə olunan gəlirlərin bir hissəsinin insan amilinin inkişafına istiqamətləndirilməsi;
- işsizlərin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi;
- işçilərin həyat səviyyəsinin təmin etmək məqsədilə minimum əmək haqqının artırılması;
- əmək qanunvericiliyinə riayət;
- müasir tələblərə cavab verən əmək şəraiti və əməyin ödənilməsi;
- miqrasiya proseslərinin təkmilləşdirilməsi, gənclərin miqrasiya səviyyəsinin azaldılması;
- fasiləsiz peşə təhsili sisteminin təkmilləşdirilməsi, yeni təhsiləlmə formalarının (distant, modul tədris və s.) tətbiqi;
- müasir tələblərə cavab verən təhsil proqramlarının hazırlanması;
- insanların normal yaşamlarını təmin edən imkanların müəyyənəşdirilməsi;
- qadınlar və gənclərin məşğulluğunun təmin edilməsi;
- sosial müdafiəyə ehtiyacı olan əhali qrupları üçün iş yerlərinin yaradılması, mərhələli şəkildə müavinətlərin məbləğinin artırılması [5] və s.

Dövlət Proqramlarının yerinə yetirilməsinə maliyyə dəstəyi dövlət büdcəsi vəsaitindən və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına təşkil edilir.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin maddi və mənəvi tələbatının ödənilməsində dövlət siyasətinin formalaşması və inkişaf etdirilməsi ötən əsrin 90-cı illərindən başlanmışdır.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanlarının məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu” əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar haqqında dövlət siyasətini müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasında əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar BMT-nin Baş Məclisinin qəbul etdiyi əlillərin hüquq Bəyannaməsində, Azərbaycan Respublikası Konstitusi-

yasında və başqa qanunvericilik aktlarında onların sosial-iqtisadi, şəxsi hüquq və azadlıqlarını təmin edir, əlillər və sağlamlığı məhdud olan uşaqlar barəsində ayrı-seçkiliyi qadağan edir.

Dövlət əlilliyin, uşaqların imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması məqsədilə sağlam həyat tərzinin təbliğini təmin edir. Əlilliyin, uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması sahəsində dövlət ehtiyaclarının ödənilməsi üçün hüquqi, iqtisadi, sosial şərait yaradır. Son altı ayda (14.07.2014-cü ilin məlumatına əsasən) əlilliyi olan şəxslər 10 mindən çox reabilitasiya vasitəsilə protez-ortopedik məmulatla təmin edilib. Sağlamlıq imkanları məhdud olan 86 uşaq Latviyaya Yurmala şəhərindəki “Vaivari” bərpa mərkəzinə göndərilmişdir [8, s.168].

Ümumtəhsil məktəblərində oxumaq imkanı olmayan, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsili valideynlərinin arzusu ilə ev şəraitində təşkil olunduğundan müvafiq icra hakimiyyəti orqanları onlar üçün şərait yaradırlar. Bununla yanaşı evdə təhsilə cəlb edilmiş sağlamlıq imkanları məhdud uşağın valideynlərdən birinə və ya onu əvəz edən şəxsə Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada maddi təminat və güzəştlər verilir.

Əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara dövlət maddi, sosial və tibbi təminatı ödəncələr (pensiylər, müavinətlər, birdəfəlik ödəncələr) verməklə bərabər avtomobillər, kreslo-arabalar, protez-ortopediya məmulatı, xüsusi profilli mətbu nəşrlər, səsgücləndirən aparatlar, məişət və ticarət xidmətləri ilə təmin edir. Bundan başqa müharibə əlillərinə və onlara bərabər tutulan şəxslərə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən mənzil, kommunal xidmətindən istifadə haqqını ödəmək üçün müavinət verilir. Əmək və istirahət evində yaşayan əlillərin, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların pensiyası tam məbləğdə ödənilir. Öz hüquqlarını qorumaq, qarşılıqlı yardım və xidmət göstərmək məqsədilə əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar və onları təmsil edən şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən edilən qaydada ictimai təşkilatlar fondları yaratmaq hüququna malikdirlər. Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ictimai təşkilatlarının məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunması “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə tənzimlənir. Əlillərin və sağlamlıq imkanı məhdud uşaqların ictimai təşkilatları mədəni-kütləvi, idman klubları, mədəniyyət evləri, kitabxanalar və s. yerləşən binalar üçün icarə haqqını ödəməkdən azad **edilirlər** [7, s.61].

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün, müstəqilliyinin müdafiəsilə əlaqədar əlil olmuş şəxslər, şəhid ailələri 2014-cü ildə 4278 mənzillə təmin olunmuş və 2014-2018-ci illər ərzində mərhələlərlə mənzil və ya fərdi evlə təmin edilməsi üçün tədbirlər planı hazırlanmışdır.

2014-cü ilin birinci yarısında aztəminatlı əhəlinin sosial iqtisadi problemlərinin həlli, yaşayış səviyyəsinin qaldırılması və sosial yardımların ünvanlılığının təmin edilməsi sahəsində ciddi addımlar atılmışdır. 128.000 ailənin 560.000 nəfər üzvünə ünvanlı sosial yardım verilmişdir. Əhəlinin, xüsusilə də çoxuşaqlı qadınların və əhəlinin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. “Sosial müavinətlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununa əsasən çoxuşaqlı qadınların 18 yaşına çatmamış 6340 nəfər uşağına sosial müavinət **verilmişdir** [12, s.117].

Bir sıra dövlət təlim-tərbiyə müəssisələrində (valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar üçün uşaq evləri, internat məktəbləri, atılmış uşaqlar üçün körpələr evi və s.) valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş, eləcə də xüsusi ehtiyacı olan uşaqlar dövlət himayəsində yaşayır, təhsil, təlim, tərbiyə alırlar. Yuxarıda adlarını qeyd etdiyim təlim-tərbiyə müəssisələrində 21.000 nəfərə yaxın uşaq vardır. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu BMT-nin “Uşaq hüquqlarına dair” konvensiyasına əsasən ailə uşağın sağlam inkişafı və cəmiyyətə inteqrasiyası üçün ən uyğun mühitdir. Konvensiyaya əsasən dövlət uşaq müəssisələrindən uşaqların ailələrə verilməsi, bu uşaqların hüquqlarının qorunması daim diqqət mərkəzində olmalı, uşaqları qəbul edən ailələrə sosial yardım edilməlidir.

İqtisadiyyatın inkişafı, sosial sahələrə diqqətin artırılması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində yeni iş yerlərinin açılması, adambaşına düşən gəlirin artması, əhəlinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasına zəmin yaratmışdır. Uşaqların qayğısına qalmaq, maddi cəhətdən çətinlik çəkən ailələrə müvafiq yardımın göstərilməsi, uşaqların ailələrə verilməsi, onların hüquqlarının qorunmasını təmin edən qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi zərurətdir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş bir sıra proqramlar, o cümlədən “Dövlət müəssisələrindən uşaqların

ailələrə verilməsi və alternativ dövlət proqramı (2006-2015-ci illər)” müsbət nəticələrin əldə edilməsinə yönəlmişdir [6].

Proqramın əsas məqsədi uşaq evləri və internat tipli uşaq müəssisələrinin sayının azaldılması, dövlət uşaq müəssisələrinin uşaqlar üçün ailə əsaslı sosial xidmət mərkəzinə çevrilməsi, alternativ sosial xidmətlər sisteminin (qəyyumluq, himayədarlıq, tərbiyə edilmək üçün himayədar ailəyə verilmə və s.) yaradılmasıdır.

Valideynlərini itirmiş və ya valideyn himayəsindən məhrum olmuş, habelə onların ararsından 23 yaşınadək olan şəxslərin sosial müdafiəsi qanunvericilik, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, digər normativ hüquqi aktlar və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr vasitəsilə həyata keçirilir.

Bütün tədris müəssisələrində təhsil alan, valideynlərini itirmiş, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar təhsil müəssisəsini bitirəndə tam dövlət təminatına götürülür və dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına müalicə-profilaktika, tibbi xidmət, sanatoriya-kurort müalicəsi və s. müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təmin edilirlər. Bu qəbildən olan uşaqlara yaşayış sahəsi, fərdi ev tikintisi üçün torpaq sahələri ayrılır və qaytarılmayan ssuda verilir. Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı aldıkları paylar üzərində vərəsəlik hüququna malikdirlər.

Yetkinlik yaşına çatmayanların və çətin vəziyyətdə yaşayan ailələrin hüquqlarının müdafiəsi üzrə xüsusi komissiyalar yaradılır. Bu məqsədlə həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün ixtisaslaşdırılmış sosial reabilitasiya müəssisələri yaradılır. Komissiyalar çətin vəziyyətdə yaşayan ailələri aşkar edir və onların uşaqlarının təhsil və tərbiyəsinə kömək edirlər.

Gənclərin işləri üzrə bir sıra qurumlar yetkinlik yaşına çatmayanlara ödənişsiz sosial, hüquqi və digər xidmətlər göstərirlər.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları müəyyən olunmuş şərtlərlə aylıq və birdəfəlik müavinət almaq hüququna malikdirlər. Bu “Sosial müavinətlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı Beynəlxalq müqavilələr və digər qanunvericilik aktları əsasında tənzimlənir. Müavinətlər dövlət qulluğunda işlədiyinə, əlilliyə, ailə başçısını itirməyə, uşağa qulluğa görə təyin edilir, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş bəzi kateqoriyadan olan şəxslər kommunal, nəqliyyat və digər xidmətlərdən azad olunurlar [8, s.171].

Penitensiar müəssisələrdə cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsi və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir. Sosial tədbirlərin həyata keçirilməsində bələdiyyələr, fiziki şəxslər, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri könüllülük əsasında iştirak edirlər.

Beynəlxalq səviyyədə inkişaf etmiş ölkələrin hüquq sistemlərinin əsasını insan münasibətləri, təminat hüquqları və insanın həyatının qorunması funksiyaları təşkil edir. Sosial ədalət, təminatla bağlı çoxsaylı konvensiyalar mövcuddur: sosial adaptasiya mərkəzi yaratmaq, daimi yaşayış yeri olmayan şəxsləri müvəqqəti yaşayış yeri ilə təmin etmək, təhsil almalarına şərait yaratmaq, sosial adaptasiyaya ehtiyacı olan şəxslərə birdəfəlik müavinət vermək, şəxsiyyəti təsdiq edən lazımi sənədlərlə təmin etmək, tibbi yardım və s. [9, s.121].

Cəza çəkmədən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına da həyata keçirilə bilər. Sosial adaptasiya tədbirləri bələdiyyə, fiziki və hüquqi şəxslərin ianələri, eləcə də, qanunvericilikdə qadağan olunmayan digər vəsaitlər hesabına həyata keçirilə bilər.

İnsan həyatının yaxşılaşdırılması beynəlxalq normalarda öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası 1992-ci il may ayından Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) üzvüdür. Azərbaycan Respublikası ilə BƏT arasında əmək münasibətləri, məşğulluq, əməyin təhlükəsizliyi, mühafizəsi, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində fəal əlaqələr yaradılmışdır. 2002-ci ildən etibarən Rusiya, Qazaxstan, Belarus və Ukraynadan sonra Azərbaycanda da BƏT-in nümayəndəliyi açılmışdır. Azərbaycan Respublikası BƏT-in bir sıra Konvensiyasına qoşulmuş, beynəlxalq standartlara cavab verən əmək qanunvericiliyini qəbul etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının inkişaf proqramları, Dünya Bankı, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əhali,

Uşaq fondları, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı, Avropa İttifaqının Təsis proqramı və s. qurumlarla əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq əmək, məşğulluq, əmək miqrasiyası, sosial müdafiə, əlillərin reabilitasiyası və digər sahələrin inkişafına şərait yaradır. Respublikamız insan hüquqları sahəsində bir sıra beynəlxalq müqavilələrə və konvensiyalara qoşulmuşdur: 1998-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Bütün əmək miqrantlarının və onların ailə üzvlərinin hüquqlarının qorunması”, 2008-ci ildə BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına dair” konvensiyalar və müxtəlif illərdə BƏT-in əmək və məşğulluğa dair insan hüquqlarını əhatə edən 8 təməldəyi və 4 prioritet konvensiyalar buna misaldır. Azərbaycan dövləti ümumilikdə 57 konvensiya ratifikasiya etmişdir. Sosial-iqtisadi hüquqların müdafiəsi sahəsində beynəlxalq təcrübəyə əsasən, Azərbaycanda da Avropa standartlarına uyğun həyata **keçirir** [5].

Azərbaycan Respublikası 2001-ci ildən Avropa Şurasının üzvüdür. 6 yanvar 2004-cü il tarixli qanuna əsasən Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmiş “Yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyası” dövlətimiz tərəfindən ratifikasiya **edilmişdir** [6].

Avropa Şurasının MİSCEO layihəsi (Avropa Şurasının Sosial Müdafiə üzrə Birgə İnformasiya Sistemi) çərçivəsində Azərbaycan hökuməti sosial müdafiə sahəsində görülən işlər haqqında məlumatlar hazırlayır və müntəzəm olaraq Avropa Şurasına təqdim edir.

Avropa Şurasının “Əlilliyi olan insanların hüquqlarının” qorunması 2006-2015-ci illər ərzində əlilliyi olan şəxslərin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması üzrə Avropa Şurasının Tədbirlər Planının yerinə yetirilməsi istiqamətində bu təşkilatla əməkdaşlığı həyata keçirilir [4].

Dünyanın ən nüfuzlu maliyyə qurumlarından biri olan Dünya Bankı ilə Azərbaycan 1999-cu ildən əməkdaşlıq edir. 2005-2010-cu illərdə əməkdaşlıq nəticəsində “Pensiya və Sosial Təminat” layihəsi həyata keçirilmişdir. Layihənin əsas məqsədi Azərbaycanda Sosial islahatların icrasına dəstək verməkdən ibarətdir.

Azərbaycan dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiya yolu ilə irəliləyir. Azərbaycanın mükəmməl iqtisadi inkişafı regionların sosial-iqtisadi yüksəlişini təmin edir. İqtisadiyyatda müşahidə olunan sabit artım ölkənin sosial-əhali inkişafını təmin etmiş, həyat səviyyəsinin yüksəlməsi və məşğulluğun artırılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Respublika əhalisinin aztəminatlı təbəqələrinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsində xeyli işlər görülmüşdür. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, əlverişli işgüzar mühitin yaradılması əmək bazarı və məşğulluq sahəsində irəliləyiş əldə etməyə imkan **yaratmışdır** [9, s.217].

Əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi məqsədilə 2005-ci il 26 oktyabrda “Azərbaycan Respublikasının məşğulluq strategiyası” (2006-2015-ci illər) haqqında qanun qəbul edilmişdir. Dövlət əmək bazarında mövcud vəziyyəti nəzərə almaqla işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsinin təmin edilməsində müəyyən işlər görmüşdür. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən müntəzəm olaraq “Əmək yarmarkaları” təşkil edilmişdir.

Ölkəmizdə təhsil sahəsində bir sıra islahatlar keçirilmişdir. 1999-cu ildə “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat Proqramı” təsdiq edilmişdir. Proqrama uyğun olaraq bir sıra təhsil müəssisələri öz fəaliyyətlərini özünüidarəetmə prinsipi əsasında qurmuş, təhsilin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə yanaşı, qeyri-dövlət təhsil müəssisələrinin şəbəkəsi də inkişaf etmişdir.

Dövlətin təhsilə diqqəti nəticəsində təhsil sektorunun ayrı-ayrı sahələri üzrə 16 dövlət (2011-ci il məlumatına əsasən) proqramı təsdiq olunmuş və həyata keçirilmişdir.

2009-cu il 5 sentyabrda ölkədə “Təhsil haqqında qanun” və 2009-cu il 22 mayda “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. “Yeniləşən Azərbaycan – yeni məktəb” layihəsi çərçivəsində ayrı-ayrı regionlarda 100-ə yaxın yeni məktəb binası tikilmiş və əsaslı təmir işləri aparılmışdır. Bu gün Azərbaycanlı gənclər dövlət xətti ilə xarici ölkələrin aparıcı universitetlərində ölkəmiz üçün zəruri ixtisaslara **viyələnilirlər** [13, s.244].

Dövlət proqramının məqsədi - ölkənin ali təhsil sisteminin Avropa təhsil məkanına inteqrasiya proseslərinin sürətləndirilməsi, ali təhsilin Boloniya prinsiplərinə uyğun qurulması, yüksək hazırlıqlı kadrlara tələbatın ödənilməsi, əhaliyə müasir standartlar səviyyəsində ali təhsil almaq imkanı yaradan ali təhsil sisteminin formalaşmasıdır.

Dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də, mədəniyyət ocaqlarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, tarixi-mədəni irsin qorunub saxlanmasıdır.

6 oktyabr 2008-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” qəbul edilmişdir.

Bu gün Azərbaycanda 3993 kütləvi kitabxana, 2750 klub müəssisəsi, 226 muzey, 28 peşəkar teatr, 4 filarmoniya, 6 musiqi kollektivi, 2 konsert zalı və 365 mədəniyyət və istirahət parkı əhaliyə xidmət **göstərir [10, s.58]**.

Mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin sosial müdafiəsi məqsədilə yaradıcı şəxslər təltiflərə, fəxri adlara, xüsusi təqaüdlərə layiq görülmüşdür.

Ölkədə sosial yönümlü siyasətin həyata keçirilməsi səhiyyənin inkişaf etdirilməsinə və əhəlinin sağlamlığının qorunması problemlərinin həll edilməsinə imkan yaradır.

1997-ci ildə “Əhəlinin sağlamlığının qorunması” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Qanunda əhəlinin bir sıra təbəqələrinə təqaüdcülərə, maddi imkansızlara pulsuz tibbi yardım, vətəndaşların sağlamlığına vurulan ziyanın ödənilməsi, hüquqa zidd hərəkətlər nəticəsində zərər çəkmiş vətəndaşlara tibbi yardım göstərilməsi üzrə xərclərin ödənilməsi və s. mühüm məsələlər öz əksini tapmışdır. 1 fevral 2000-ci ildən Səhiyyə Nazirliyinin dövlət büdcəsindən maliyyələşən tibb müəssisələri əhaliyə pulsuz xidmət göstərirlər.

Əhəlinin sosial müdafiəsi daim dövlətin diqqət mərkəzindədir. 2001-ci il iyulun 17-də “Azərbaycan Respublikasında Pensiya İslahatı Konspisiyası” təsdiq edilmişdir. 2001-ci ildən başlayaraq “Vətəndaşların pensiya təminatı” haqqında və “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir. Pensiyaların növ və tərkibində dəyişikliklər edilmiş, sosial pensiyalar sosial müavinətlərlə əvəz olunmuşdur.

Aztəminatlı əhəlinin sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə 2007-ci ildən başlayaraq hər il əmək pensiyalarının baza hissəsi və sosial müavinətlərin məbləği artırılmışdır. Pensiyanın sığorta hissəsi isə inflyasiya səviyyəsinə uyğun indeksləşdirilir. Müavinətlər uşağın doğulmasına görə, rəddiyyə qəzası nəticəsində öləmiş şəxslərin mülaliyyəsinə, penitensiar xidmətdən azad olanlara, həyatını itirmiş insanların dəfni üçün **verilir [11, s.128]**.

Azərbaycan Respublikasının “Ünvanlı sosial yardım haqqında” qanununa uyğun olaraq 2006-cı il iyul ayının 1-dən başlayaraq aztəminatlı ailələrə dövlət tərəfindən ünvanlı sosial yardım verilir.

İnsanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın istifadəsi məsələləri ölkədə aparılan sosial iqtisadi islahatların tərkib hissələrindən biridir. Azərbaycan Respublikası ekologiyaya dair 30 qanun qəbul etmiş, təbiətdən istifadə ilə bağlı beynəlxalq konvensiya və razılaşmalara **qoşulmuşdur [13, s.51]**.

Azərbaycanda ən böyük layihələrdən biri Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməridir. Bu kəmərin fəaliyyəti nəticəsində Bakı şəhərinin əhalisi Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən təmiz və keyfiyyətli su ilə təmin olunmuşdur.

Sosial iqtisadi siyasət demografik proseslərə də müsbət təsirini göstərmişdir. Bu özünü daha çox təbii artımda göstərir. Statistik hesablamalara görə hər bir qadına orta hesabla 2-3 uşaq düşür və ölkədə əhəli təkrar istehsal olunur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda qeyd etdiyim nailiyyətlərlə yanaşı, sosial-iqtisadi sahədə bir sıra nöqsanlar da mövcuddur.

Respublika ərazisinin 80%-i normal həyat fəaliyyəti və kənd təsərrüfatı istehsalı üçün yararlıdır. Respublika hökuməti tərəfindən regionların sosial-iqtisadi inkişafı, yoxsulluq səviyyəsinin aşağı salınması, minimal əməkhaqqının qaldırılması üzrə müxtəlif proqramlar əhəlinin inkişafında mühüm rol oynayır. Buna baxmayaraq, demografik siyasətin iqtisadi tədbirlərinin çatışmazlığı və ya məhdudluğu (gənc ailələrin qurulması və uşaqların anadan olması zamanı verilən müavinətlərin və müxtəlif imtiyazların aşağı səviyyəsi, uşaqların saylarından asılı olaraq, onların qeyri-qənaətbəxş differensiasiyası; gənc ailələrdə ciddi yaşayış problemlərinin olması və s.) dövlətin respublikadakı demografiya problemlərinə diqqətinin artırılması zəruriliyini **təsdiqləyir [14, s.79]**.

Vahid məqsədə çatmaq üçün dövlətin, əhəlinin, elmi ictimaiyyətin, sahibkarların, investorların səylərini birləşdirmək, əhəlinin həyat səviyyəsini yüksəltmək lazımdır.

Açar sözlər: reabilitasiya, ortopedik, integrasiya, alternativ profilaktika, penitensiar

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: 2011
2. Azərbaycan Respublikasının Sosial Təminat Qanunvericiliyi. (Normativ hüquqi aktlar toplusu) Bakı: Qanun, 2007
3. “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”
4. “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı (2008-2010)
5. “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı (2011-2015)
6. Yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyası. Bakı: 2004
7. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Dərslik. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2012, 508 s.
8. Əsgərova R. Azərbaycanda Pensiya Təminatı. Bakı: Elm, 2007
9. Əlirzayev Ə.Q. Sosial sahələrin idarə edilməsi. Bakı: 2012
10. Əlirzayev Ə.Q. Sosial sferanın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2010, 326 s.
11. Əliyeva R. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı: 2012
12. Əyyubov V.S. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Mingəçevir: Avropa, 2014, 350 s.
13. İsmayılzadə Ə. İnsan resurslarının idarə edilməsi və sosial inkişafı. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2011, 480 s.
14. Məmmədli O.Q., İsmayılov M.İ., İsmayılov F.İ. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Bakı: MBM, 2014, 624 s.

Майя Абдуллаева

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА

Резюме

В статье рассматривается проводимая в настоящее время в Азербайджанской Республике социальная политика и её результаты, отражающие улучшение благосостояния народа. Автор выражает отношение к принятым в последнее время в этой области законом и нормативным документам. Отличается необходимость учёта международных стандартов в процессе принятия этих законов.

Ключевые слова: социальная обеспечение, социальная защита, закон, нормативные акты, международные стандарты

Maya Abdullayeva

THE SOCIAL POLICY AND SOCIAL PROTECTION

Summary

The article deals with social politics carried out in Azerbaijan Republic and its results of improving the well-being of the people. It also regards for the regulations and recently adopted laws. During these adopted laws it is noted importance of international standards.

Keywords: social security, social protection, law, regulations, international standards